

І. Г. ШОВКОПЛЯС

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ в 1950 р.

Інститут археології Академії наук Української РСР щорічно провадить велику наукову роботу по дослідженню пам'яток матеріальної культури і їх теоретичному узагальненню по основних періодах древньої історії республіки.

Результати роботи інституту поширюються в практиці наукового і культурного життя країни шляхом публікації матеріалів і теоретичних розробок в друкованих виданнях.

1950 р., як і попередній 1949 р., був роком напруженої праці всього колективу інституту над виконанням свого тематичного плану. Головне місце в ньому належало провідній темі „Підсумки історико-археологічного дослідження території УРСР“. Завданням цієї теми є підведення підсумків археологічних досліджень, що провадяться на території республіки уже майже 100 років.

Це дослідження з древньої історії Української РСР має бути закінчене у 1952 р.

Протягом 1950 р. провадилась робота по написанню основних текстів, по їх попередньому редагуванню та зведенню в загальні тексти по розділах. Частина готових текстів і загальні питання роботи над цією темою неодноразово обговорювалися на засіданнях відділів та вченої ради інституту.

Найбільш активну участь у виконанні цієї теми брали В. А. Богусевич, М. Ю. Брайчевський, В. Й. Довженок, М. Ю. Смішко, О. І. Теренюжкін, В. А. Іллінська, Л. Д. Дмитров, Л. М. Славін, В. М. Даниленко, А. В. Добровольський, О. Ф. Лагодівська та ін. Керівництво роботою здійснює директор інституту дійсний член Академії наук УРСР, П. П. Єфіменко.

Разом з тим в цій роботі мали місце і серйозні недоліки. Тексти окремих розділів були виконані з недостатнім використанням наявних фактичних матеріалів і без погодження з текстами інших розділів, в зв'язку з чим виникла необхідність їх значної переробки, а в окремих випадках навіть заміни текстами інших авторів. До деяких розділів не проведене складання археологічних карт. Ряд текстів залишився не обговореним, що позбавляє можливості з певністю говорити про їх якість. виправлення цих недоліків і проведення редакційної роботи по всій темі в цілому стало одним з найголовніших завдань колективу інституту на 1951 р.

Виконані в запланованому обсязі і всі інші наукові праці, передбачені тематичним планом 1950 року. Відзначимо деякі з них.

Праця старшого наукового співробітника Л. Д. Дмитрова „Гети за даними археології“ висвітлює історію одного з фракійських племен, що населяли територію південно-західного Причорномор'я у скіфсько-сарматську добу.

Закінчена перехідна тема молодшого наукового співробітника А. І. Фурманської „Ливарне виробництво в Ольвії“, присвячена висвітленню стану ливарного виробництва в древньому місті Ольвії та характеристикі його продукції.

Розділом „Закісовське поселення“ також закінчена перехідна тема молодшого наукового співробітника Ф. М. Штігельман, присвячена вивченню пам'яток матеріальної культури скіфської доби на берегах Бузького лиману. Тема оформляється автором як кандидатська дисертація.

В праці молодшого наукового співробітника Є. В. Махно „Анти і культура полів поховань“ дається загальна характеристика пам'яток черняхівського типу на Лівобережжі УРСР та їх взаємозв'язків з пам'ятками цього ж типу на Правобережжі. Автор доводить спільність історичного розвитку населення всього басейну Середнього Дніпра в першій половині I тисячоліття н. е.

Решта тем були перехідними на наступні роки і виконані в 1950 р. в запланованому обсязі.

Значну частину тематичного плану інституту становили наукові звіти за археологічні експедиції 1949 р. та підготовка спеціальних звітних статей до друку в збірниках „Археологічні пам'ятки УРСР“. Одночасно провадилась камеральна обробка матеріалів, здобутих цими експедиціями.

Поза тематичним планом написано 25 наукових праць та 12 статей для Великої радянської енциклопедії. Близько половини цих праць уже надруковано або передано до друку у виданнях інституту та інших наукових установ. Окремі з цих праць присвячені важливим і актуальним питанням древньої історії республіки. Так, в статті В. Й. Довженка і М. Ю. Брайчевського „О времени сложения феодализма в древней Руси“, надрукованій в журналі „Вопросы истории“ № 8, автори на основі археологічних і письмових джерел доводять, що феодальні відносини на території Київської держави були панівними уже в IX—X ст. ст.

В праці В. Й. Довженка „До питання про дофеодальний період в древній Русі“ автор доводить, що дофеодальний період відноситься до часу, який передує Київській Русі, тобто до середини і перших століть другої половини I тисячоліття н. е.

Вивченню слов'янських поселень на Канівщині присвячені статті В. А. Богусевича „Стародавнє слов'янське поселення на Пилипенковій горі під Каневом“ та М. Ю. Брайчевського „Древньослов'янські пам'ятки Канівщини“.

Ряд праць по скіфській тематиці виконані І. В. Фабриціус („До питання про топографізацію племен Скіфії“ та „Досвід аналізу деяких скіфських зображень“), Є. Ф. Покровською („Про ранні поселення та городища на р. Тясмин“), О. І. Тереножкіним („Походження скіфів“) та ін.

Питанням висвітлення окремих періодів древньої історії республіки та пам'яток матеріальної культури присвячені праці М. Ю. Брайчевського, Є. В. Махно, М. І. Вязмітіної, В. А. Іллінської, О. Ф. Лагодовської, М. Ю. Смішка та інших наукових співробітників інституту.

Всі статті, виконані для Великої радянської енциклопедії, переслані в Москву.

Важливою ділянкою наукової роботи інституту було здійснення досить широкої програми досліджень пам'яток матеріальної культури, якими займались більш як 20 експедицій і окремих загонів. В їх роботі брали участь представники Інституту історії матеріальної культури

АН СРСР, Державного Ермітажу, Київського, Одеського, Дніпропетровського університетів, Одеського педагогічного інституту, Київського, Херсонського, Дніпропетровського, Запорізького, Харківського, Миколаївського, Одеського, Вінницького, Кам'янець-Подільського, Ізмаїльського, Житомирського, Путивльського, Ізюмського та інших музеїв Української РСР.

Експедиції інституту провадили свої дослідження на більшій частині території Української РСР (16 областей).

Головну увагу як при плануванні, так і при здійсненні експедицій інститут приділяв перш за все дослідженню пам'яток, які мають безпосереднє відношення до вирішення однієї з найважливіших проблем радянської історичної науки — проблеми про походження і ранню історію східного слов'янства, а також утворення древньоруської держави — Київської Русі, що була спільною історичною основою трьох братніх східнослов'янських народів — російського, українського і білоруського.

У цьому плані досить цікавими виявились перш за все розкопки на Подолі в Києві, де вони досі взагалі не провадилися. Більшість археологів, особливо до Великої Жовтневої соціалістичної революції, цікавились, в основному, територією верхнього міста, де в старовину розташовувались князівські замки з монастирями, церквами, палацами князів і бояр, а також житла ремісників-ювелірів та ін., які обслуговували знать.

Ці розкопки (керівник В. А. Богусевич) виявились досить вдалимими. У шарі, який відноситься до X ст., були відкриті залишки залізобробної майстерні, що виробляла залізні ножі, наконечники стріл, підкови для чобіт та ін. Це відкриття має особливо важливе значення, тому що місце обробки заліза в Києві до останнього часу не було відомим.

У шарі XI—XII ст. ст. відкрито наземний будинок з піччю, що складався з декількох кімнат, загальною площею близько 80 м². Будинок мав дерев'яні стіни, обмазані глиною і побілені вапном. Судячи з того, що в одній з кімнат знаходилась велика кількість дерев'яного, зробленого на токарному верстаті посуду та інших виробів, будинок, очевидно, належав реміснику-токаряю. Навколо будинку були розташовані досить великі погребі округлої форми (до 5 м у діаметрі) — це є ще однією новою, досі невідомою рисою, яка характеризує господарство і побут жителів древнього Києва. У шарі XI—XII ст. ст. виявлена продукція і інших видів ремісничого виробництва, а саме: скляні браслети і персні, скляний посуд, керамічні полив'яні плитки, смальта для мозаїки та ін. Досить важливою була знахідка великої кількості (більше 80 кг) свинцю у вигляді болванок і листів. Ця знахідка вказує на широке застосування свинцю у древньому Києві. Всі вказані речі датуються XI ст.

Розкопки показали, що Поділ є одним з найдревніших і густо населених районів Києва. Ремісничий характер знахідок вказує, що в період Київської Русі Поділ був заселений в основному ремісниками. Відкриття великого дерев'яного будинку, який належав реміснику, має ще одне важливе і принципове значення, підтверджуючи, що у древньому Києві будували не тільки землянки. Більш того, в світлі розкопок на Подолі можна припускати, що землянки, виявлені в околицях кам'яних князівських і боярських палаців і храмів верхнього міста, не були характерним типом жител для основної маси населення древнього Києва.

Надзвичайно важливим для вивчення історії древньої Русі були також успішно завершені в 1950 р. розкопки древньоруського міста Колодязина (В. К. Гончаров), розташованого на території Дзержин-

ського району, Житомирської області. Це місто в XII і першій половині XIII ст. було однією з фортець на р. Случі, яка, поряд з іншими такими ж фортецями, захищала правобережну частину Київської держави від нападів степових кочовиків. Колодяжин був зруйнований татаро-монголами у 1241 р. після жорстокої битви, під час якої населення героїчно захищало своє місто.

Розкопками були відкриті залишки великої кількості наземних дерев'яних, а також напівземлянкових жител, ремісничих майстерень та інших господарських споруд, під завалами обгорілих стель і стін яких майже повністю збереглися знаряддя праці, що характеризують усі галузі господарства і побуту цієї епохи: залізні сокири, лопати, лемеші, коси, серпи, зброя, інструменти для обробки дорогоцінних металів і дерева, тканини, металічні і скляні прикраси та ін.

У дерев'яних бочках, великих глиняних посудинах і спеціальних зернових ямах збереглися обгорілі зерна жита, пшениці, ячменю, вівса, проса, гороху, льону, конопель, маку та інших рослин, які разом із сільськогосподарськими знаряддями вказують на високий розвиток землеробства в древній Русі. Серед досліджених наземних споруд і землянок вдалося встановити наявність спеціалізованих ремісничих майстерень по обробці дерева, заліза, золота і срібла, кістки, скла, шкіри і інших матеріалів. Інколи житла були одночасно і майстернями.

У 1950 р. були проведені також дослідження оборонних укріплень міста, які склалися з валу і рову. Вал насипали на спеціально влаштовану вимостку з глини, товщиною до 0,3 м. До складу валу входили також і дерев'яні конструкції. Про міцність кріпосних укріплень Колодяжина згадує древньоруський літопис, в якому розповідається, що 12 пороків (спеціальних стінопробивних машин), встановлених татаро-монголами, не могли зруйнувати міських стін. Татаро-монголи ввірвалися у місто тільки після того, як воно було підпалене з усіх боків.

Великий речовий матеріал, здобутий під час розкопок Колодяжина, залишки житлових і господарських споруд, оборонні укріплення та ін. дають яскраву картину устрою древньоруського міста-фортеці, а також характеризують господарство, побут і культуру його населення. Під завалами згорілих будов і на площі самого городища виявлена велика кількість людських кістяків — останків населення, яке загинуло у боротьбі з татаро-монголами під час захисту міста.

Окремий загін Київської експедиції (П. А. Рапопорт) провів дослідження валів і ровів на древньоруських городищах, розташованих поблизу Києва (Пирогів, Віта-поштова, Старі Безрадічі). Ці дослідження дали нові дані для вивчення устрою оборонних споруд у древній Русі.

На Путивльщині (Д. Т. Березовець) продовжувалось вивчення слов'янських пам'яток доби, що безпосередньо передувала утворенню Київської держави (пам'ятки так званого роменсько-боршевського типу). Тут на городищах біля сс. Ворголь, Буякине та ін. знайдені уламки ліпного глиняного посуду разом з уламками посуду періоду Київської Русі, виготовленого на гончарському крузі. Ця обставина вказує на те, що киеворуські поселення виникали на місці більш давніх ранньослов'янських поселень.

Частина експедицій і окремих загонів провадила вивчення ранньослов'янських поселень останніх віків I тисячоліття до н. е. — першої половини I тисячоліття н. е., які належали безпосереднім попередникам і предкам літописних східнослов'янських племен.

Дослідження, проведені в околицях Києва, на Путивльщині, на берегах Дніпро-Бузького лиману і в порожистій частині Дніпра, пока-

зали виняткову подібність у розташуванні цих поселень, їх укріплень, у плануванні і способі спорудження жител і господарських будівель, складу речових знахідок, куди входили головним чином ліпний глиняний посуд і різноманітні металеві прикраси, і інших ознак, що вказують на подібність характеру господарства, побуту і культури їх жителів.

Така єдність цих пам'яток матеріальної культури є яскравим свідченням того, що процес формування східного слов'янства відбувався одночасно на величезних просторах Східної Європи. Вона вказує також на автохтонність населення, з якого формувались східнослов'янські племена.

Розкопки у с. Пирогові під Києвом (Є. В. Махно) показали, що городище цього часу, розташоване на високому виступі сильно порізаного правого корінного берега долини Дніпра, мало штучні укріплення у вигляді валів і ровів, збудованих в окремих місцях у два ряди. Наявність у культурному шарі знахідок і більш ранніх епох вказує на неодноразове заселення території городища людиною на протязі тисячоліть. Тут, як і на дослідженому тим же загоном поселенні у с. Великі Дмитровичі, Обухівського району, розташованому у таких же топографічних умовах, встановлено, що основним видом жител цієї епохи були трохи заглиблені в землю будівлі з дерева, стіни яких обмазувалися глиною.

Подібні житла були виявлені також і розкопками на поселеннях цього часу у Путивльському районі, Сумської області (Д. Т. Березовець) і у с. Микольському, Дніпропетровської області (А. Т. Брайчевська). На березі Дніпро-Бузького лиману для спорудження жител широко застосовувався камінь (поселення в сс. Пітухівці, Козирці, радгоспі „Радсад“, Очаківського району, Миколаївської області).

На всіх поселеннях виявлені спеціальні ями-комори і господарські будівлі, які служили місцем для зберігання різноманітних запасів, головним чином зерна.

Інститут приділив достатню увагу і дослідженню пам'яток скіфського часу, які також мають безпосереднє відношення до проблеми походження древнього слов'янства.

У с. Лука-Врублівецька, Кам'янець-Подільської області, автор цієї статті продовжував розкопки курганного могильника ранньоскіфського часу (близько VIII ст. до н. е.), який дав цікавий матеріал, що характеризує похоронні споруди і обряд поховань. Насипи курганів цього могильника складаються з каменів різної величини і форми. Поховання, що знаходяться на спеціальних вимостках з каменів або в ямах, викладених кам'яними плитами, були в більшості випадків групові; небіжчики були в скорченому положенні. Одержані матеріали і спостереження дають нові відомості для вивчення побуту і культури населення середньої Наддністрянщини в ранньоскіфський час. Експедицією були проведени також невеликі розкопки на поселенні того ж часу, відкритому на березі Дністра в околицях с. Нагоряни, Кельменецького району, Чернівецької області. Тут виявлено залишки жител напівземлянкового типу, всередині яких знаходились печі, споруджені з каменів. У завалах печей і на долівці жител знайдені глиняні посудини і знаряддя праці з кістки. Розкопки мають особливо важливе значення, тому що поселення ранньоскіфського часу в басейні Середнього Дністра до останнього часу не були відомі.

Біля с. Ріпнів, Новомилятинського району, Львівської області експедиція львівської групи Інституту археології (Ю. М. Захарук) провела розкопки поселення висоцької культури (VII—III ст. до н. е.)

та ранньослов'янського поселення IV—VIII ст. ст. н. е. Виявлення та дослідження поселення висоцької культури (досі були відомі лише могильники) збагатили нашу науку незаперечними даними про характер господарства носіїв цієї культури. Знаходження сільськогосподарських знарядь праці та залишків культурних рослин свідчать, що висоцька культура була культурою землеробською.

Матеріали вперше виявленого на території західних областей республіки відкритого (без оборонних споруд) ранньослов'янського поселення мають також значний науковий інтерес.

На іншому кінці республіки, в басейні р. Сейма, провадилися розкопки на одному з найпівнічніших скіфських городищ VI—V ст. ст. до н. е. у с. Ширяєвому, Путивльського району, Сумської області (В. А. Іллінська). Дослідження показали, що характерним типом жител для цієї групи скіфських городищ були наземні споруди, прямокутні в плані, розміром близько 8×8 м. Знахідки на городищі великої кількості кісток домашніх і диких тварин, а також залізних серпів дають вказівки для характеристики господарської діяльності його жителів, яка зводилась до скотарства, полювання і землеробства. Міцність наземних жител і господарських споруд, основою яких служили дерев'яні стовпи, велика потужність культурного шару (близько 2 м) свідчать, що населення городища на протязі досить тривалого часу вело осілий спосіб життя.

Більше 10 скіфських городищ і поселень відкрито і частково вивчено комплексною Очаківсько-Березанською експедицією (керівник член-кореспондент АН УРСР Л. М. Славін), проведеною інститутом разом з Ольвійським історико-культурним заповідником АН УРСР.

На городищах „Дідова хата“ (V—III ст. ст. до н. е.) і „Широка балка“ (III ст. до н. е.) виявлені залишки великих кам'яних будівель, споруджених частково з добре обтесаних кам'яних плит, що вказує на високий розвиток кам'яної архітектури місцевого скіфського населення.

В самій Ольвії продовжувались розкопки складної гідротехнічної споруди, яка відноситься до V ст. до н. е.

Одночасно експедицією були проведені розвідки і розкопки значної кількості сарматських і ранньослов'янських поселень і могильників в районі Дніпро-Бузького лиману. В результаті цих робіт вдалося встановити характер господарських і культурних взаємовідносин між місцевим скіфо-сарматським і древньослов'янським населенням Причорномор'я і сучасними їм міськими центрами типу Ольвії і Березані.

Робота Ізмаїльської експедиції (Л. Д. Дмитров) була спрямована на продовження дослідження древнього міста Тіри (сучасний Білгород-Дністровський). Розкопками відкрито великий комплекс залишків кам'яних житлових, господарських і виробничих споруд, які складали значну частину древнього міського кварталу. Виявлені при розкопках залишки кам'яних бруків і вуличних водостоків, а також речові знахідки (глиняний посуд, будівельні матеріали, знаряддя виробництва із заліза, скарб бронзових монет) дають можливість датувати будівлі міста першими століттями н. е.

Крім того, в околицях м. Білгорода-Дністровського експедиція дослідила древню гробницю, висічену у скелястому березі Дністровського лиману. Ця гробниця є однією з найдревніших архітектурних пам'яток території УРСР і датується початком I тисячоліття до н. е.

До числа досліджень визначних скіфських похоронних пам'яток слід віднести розкопки великого кургана біля м. Василькова під Києвом (О. І. Тереножкін). Під величезним земляним насипом діаметром 64 м

і висотою 8 м знаходилось велике похоронне спорудження у вигляді склепу, який відтворював житлову будову. Він мав вигляд значної за розмірами прямокутної ями, перекритої плоскою покрівлею з декількох шарів балок і обтесаних колод, яка спиралась на товсті стовпи. Стіни і долівка склепу були обшиті широкими дошками. З південного боку знаходився коридороподібний вхід. Після поховання в ній померлих ця дерев'яна гробниця була навмисно спалена в ритуальних цілях — дослідники виявили її в обвугленому стані. В середині гробниці були знайдені залишки кісток похованих і значна кількість речових знахідок — глиняного посуду, бронзових прикрас і зброї, частина яких досі була невідома для скіфської культури. Величезні розміри курганного насипу і похоронної споруди, характер обряду і речових знахідок вказують на те, що небіжчик був, мабуть, вождем одного з скіфських племен північної частини середньої Наддніпряни. Все це також дає підставу датувати цю пам'ятку VI ст. до н. е. Під час розкопок було звернуто увагу на те, що рівень сучасних ґрунтових вод навкруги кургана знаходиться значно вище від дна похоронної камери. Це свідчить, що за останні 2,5 тисячі років, які минули з часу спорудження насипу кургана, рівень ґрунтових вод в цьому районі значно змінився. Ці факти мають певний інтерес для ґрунтознавців і ботаніків.

Закінчуючи короткий огляд пам'яток матеріальної культури скіфського часу, які досліджувалися в 1950 р., необхідно зупинитися також на важливих за своїми результатами дослідженнях (В. М. Даниленко) у ряді пунктів Обухівського району під Києвом. Тут було відкрито і частково досліджено декілька поселень і могильників, частина з яких має виразні залишки високорозвинутого місцевого бронзолivarного і залізобного виробництва. Вони, як і власне скіфські пам'ятки, безпосередньо передують найдревнішим слов'янським поселенням і могильникам на території Східної Європи і є важливим фактом для розуміння процесу древньослов'янського етногенезу.

У експедиційному сезоні 1950 р. інститутом був досліджений і ряд пам'яток епохи первісно-общинного ладу починаючи від найбільш ранніх з них — місцезнаходжень палеолітичного часу — і кінчаючи добою пізньої бронзи.

Амвросієвський загін (П. И. Борисковський) продовжував розпочаті в попередні роки дослідження пізньопалеолітичної стоянки в Донбасі, пов'язаної з величезним скупченням кісток зубра-бізона біля м. Амвросієвки, Сталінської області. Дослідниками було встановлено, що обробка кременю і кістки з метою виготовлення знарядь праці провадилась безпосередньо на стоянці, про що свідчать знахідки великої кількості покидьків виробництва з цих матеріалів.

Відкрито кілька нових палеолітичних і неолітичних поселень, а також спеціальних майстерень по обробці каменю. Всі ці пам'ятки вказують на досить ранній час заселення людиною території Донбасу.

Дністровська палеолітична експедиція (О. П. Черниш) обслідувала поселення пізньопалеолітичного часу в басейні Середнього Дністра на території Станіславської і Чернівецької областей. У с. Бабині, Кельменецького району, Чернівецької області продовжувались розкопки пізньосолютрейського і мадленського поселень первісних мисливців. В культурному шарі виявлено багато кремінних знарядь праці, а також численні залишки льодовикової фауни (мамонт, північний олень, дикий кінь, зубр та ін.).

Інститут археології разом з Інститутом історії матеріальної культури АН СРСР (О. М. Рогачов) провадив розкопки Тельманівської палеолі-

тичної стоянки в с. Костенках на Дону, південніше м. Воронежа, які мають важливе наукове значення для вирішення питання про характер початкового етапу пізнього палеоліту на території Східної Європи.

Вивченню пам'яток неоліту і доби міді—бронзи була присвячена робота Донецької експедиції (І. Ф. Левицький, С. М. Одинцова, Д. Я. Телегін). Ця експедиція знову обслідувала і частково вивчила кілька десятків поселень в басейні р. Північного Дінця в межах Харківської, Сталінської і Ворошиловградської областей (Міньєвський Яр, Дронівка, Петровська, Студенокська, Хайлівська та Ізюмська групи стоянок). Експедиція визначила ряд об'єктів для стаціонарних розкопок 1951 р.

Була проведена також значна робота по вивченню пам'яток цього ж часу і в басейні р. Сейму в межах Сумської області (Н. П. Амбургер), яка увінчалась відкриттям поселень, багатих на знахідки кам'яних знарядь праці і ліпного глиняного посуду. Більшість цих поселень була розташована безпосередньо біля річки, найчастіше на піщаних дюнах або на самих берегах Сейму.

У галузі вивчення пам'яток древньоземлеробської (трипільської) культури також були проведені розкопки на декількох поселеннях.

Невеликі розкопки ранньотрипільського поселення типу Луки-Врублівецької були проведені біля с. Коновки, Кельменецького району, Чернівецької області (К. К. Черниш), де були відкриті залишки жител, які містили велику кількість глиняних статуеток (що зображують людину і домашніх тварин), кам'яних і кістяних знарядь праці (мотик, сокир, проколок, кремінних серпів та ін.), кісток диких і домашніх тварин, а також глиняного посуду різноманітної величини і форми.

У с. Сандраках, Хмільницького району, Вінницької області продовжувались розпочаті у 1949 р. розкопки пізньотрипільського поселення (О. Ф. Лагодовська), представленого залишками невеликих наземних жител, долівка яких була зроблена з шару добре обпаленої глини. Наукове значення цієї пам'ятки полягає в тому, що вона ще раз підтверджує факт існування подібних жител на поселеннях пізньотрипільського часу. Житла ці розташовувались по краях мису, природно захищеного ярами, утворюючи велике внутрішнє подвір'я.

Речові знахідки, виявлені в житлах, досить численні (кістки тварин, уламки глиняного посуду, кістяні, рогові і кам'яні знаряддя праці, глиняні статуетки людини і тварин та ін.) і дають повне уявлення про характер господарства, побуту і культури жителів поселення.

Поселення цього часу із землянками, розташованими по краю високого правого берега долини Дніпра, було досліджене і в самому Києві, на Сирці (Ю. М. Захарук).

З числа похоронних пам'яток слід назвати два досить цікавих могильники, досліджені експедиціями на території Дніпропетровської і Київської областей. Один з них, досліджений А. В. Добровольським, розташований біля с. Чаплі, Дніпропетровської області і складається з 28 різночасних поховань, частина яких відноситься до неолітичного часу, частина — до початкового етапу доби міді—бронзи. Ці поховання густо засипані червоною вохрою і супроводжуються великими кремінними ножовидними пластинами, а також поясами з нанизаних черепашок, мідних бусин і пронизок, які прикрашали покійників.

Ця пам'ятка дає можливість не тільки встановити тип неолітичних поховань в порожистій частині Дніпра, але й разом з Маріупольським могильником може служити джерелом для вивчення побуту і культури населення степової частини Української РСР періоду розвиненого неоліту і раннього етапу доби міді—бронзи.

Другий могильник, в околицях с. Чернина, Вищедубечанського району, Київської області (В. І. Канівець, Г. Т. Тітенко, В. К. Гончаров) складається з великої кількості поховань (трупоспалень), які знаходились в спеціальних глиняних урнах і в неглибоких ямках, розташованих невеликими групами. При похованнях знайдені кремінні ножовидні пластини, кремінні наконечники стріл, а також мідні бусини. Цей могильник, аналогічний до могильника, відкритого в 1947 р. біля с. Софіївки, Бориспільського району, Київської області, і відноситься до часу ранньої бронзи. Він має важливе значення для вивчення історії населення півдня СРСР в цю епоху і належить до числа унікальних пам'яток.

Підсумовуючи експедиційну діяльність інституту за 1950 р., слід відзначити, що навіть такий короткий перелік одержаних результатів показує їх важливість для вивчення далекого історичного минулого території нашої республіки.

Досвід організаційної роботи показав, що практика створення великих комплексних експедицій, яка вживається інститутом в останні роки, повністю себе виправдовує. Підтвердженням цього може служити, зокрема, те, що значна частина найважливіших відкриттів припадає кожного року на комплексну експедицію „Великий Київ“, керовану директором Інституту археології дійсним членом АН УРСР П. П. Ефіменком.

Крім проведення планових експедицій, Інститут археології на протязі всього року здійснював археологічний нагляд за земляними роботами як у Києві, так і в інших місцях республіки.

На території Києва було виявлено (І. М. Самойловський) значну кількість досить цікавих пам'яток древнього міста, як наприклад, залишки древнього земляного валу XI ст. (з внутрішніми дерев'яними конструкціями) і рову в районі Мало-Підвальної вулиці і на площі ім. Калініна, скарб срібних монет в с. Совках, залишки дерев'яних мостових на Подолі, велику будівлю часів Київської Русі на горі Киселівці та ін.

З метою обстеження археологічних пам'яток на місцях проведення великих земляних робіт і новобудов співробітники інституту (Ф. Б. Копилов, А. В. Добровольський, Р. І. Виезжев, В. Й. Довженок та ін.) здійснили 21 виїзд в Київську, Полтавську, Кіровоградську, Запорізьку, Кам'янець-Подільську, Житомирську і Волинську області.

У зв'язку з постановою Радянського уряду про будівництво Каховської гідроелектростанції, Південно-Українського каналу, водоймищ і систем зрошення на півдні нашої республіки, інститут приступив до підготовки археологічних досліджень на території цих новобудов. Восени і на початку зими 1950 р. проведено попереднє обстеження археологічних пам'яток на місцях трас майбутніх каналів і водоймищ. Встановлено було практичний зв'язок з будівельними організаціями і місцевими музеями з метою розгортання, починаючи з весни 1951 р., широких польових археологічних досліджень.

Протягом року інститут подав практичну допомогу (консультаціями, рецензіями тематичних та експозиційних планів, визначенням матеріалів та участю в перегляді і прийнятті експозицій) понад 20 музеям Української РСР. В цій роботі брали участь майже всі наукові співробітники інституту, особливо А. В. Добровольський, О. Ф. Лагодовська, М. Ю. Смішко, Ф. Б. Копилов, М. Я. Рудинський та ін.

Старші наукові співробітники А. В. Добровольський та В. А. Богусевич прочитали два спецкурси на Республіканській нараді обласних інспекторів по охороні пам'яток.

Згідно з проханням Молдавського філіалу АН СРСР група наукових співробітників інституту (В. М. Даниленко, Л. Д. Дмитров, Є. В. Махно, М. Ю. Брайчевський та Д. І. Бліфельд) прорецензували макет підручника „История Молдавии“.

Досить успішною була видавнича діяльність інституту. Протягом року здано до друку 81 наукову працю (в тому числі статті в збірниках) загальним обсягом в 165 друкованих аркушів. Головнішими з них є наукові записки інституту „Археологія“, т. V, збірники „Археологічні пам'ятки УРСР“, тт. III і IV, монографія дійсного члена АН УРСР П. П. Ефіменка „Первобытное общество“ та перший том праці старшого наукового співробітника І. В. Фабриціус „Археологическая карта Причерноморья УССР“.

Вийшли з друку 37 наукових праць загальним обсягом в 95 друкованих аркушів. Головніші з них: наукові записки інституту „Археологія“, тт. III і IV та монографічні праці В. Й. Довженка „Військова справа в Київській Русі“, М. К. Каргера „Археологическое исследование древнего Киева“ та В. К. Гончарова „Райковецкое городище“.

Наукові співробітники інституту провели велику роботу по науковій пропаганді археологічних та історичних знань. Протягом року в журналах та газетах надруковано 49 науково-популярних статей з тематики, зв'язаної з профілем роботи інституту та його експедиціями, з них три у „Віснику АН УРСР“ (№ 1, 2, 6). Ст. наук. співробітником І. В. Фабриціус написана науково-популярна стаття обсягом 2 друкованих аркуші про древню історію території гідробудівництва на півдні УРСР для спеціального збірника Відділу суспільних наук АН УРСР. На підприємствах, в установах, навчальних закладах та військових частинах Києва та на місця роботи експедицій прочитано 216 доповідей та лекцій; на місцях розкопок та по виставці інституту проведено понад 100 екскурсій. Найбільш активну участь в цій роботі брали П. П. Ефіменко, В. А. Богусевич, А. В. Добровольський, М. Я. Рудинський, Ф. Б. Копилов, Д. Т. Березовець, О. Г. Шапошникова, Ф. М. Штітельман, А. І. Фурманська, М. Ю. Брайчевський, В. К. Гончаров та ін.

Разом з тим слід відзначити як істотний недолік, що кількість лекцій, прочитаних старшими науковими співробітниками, залишається все ще порівнюючи незначною.

Як і в минулому році, цілком задовільно працювала бібліотека інституту (Є. О. Дзбановський). Протягом року зареєстровано 4500 відвідувань, під час яких видано науковцям, аспірантам і студентам 9782 книжкові одиниці та 417 номерів архівних матеріалів; влаштовано 8 книжкових виставок, присвячених видатним подіям і революційним датам.

Значну роботу було проведено по впорядкуванню наукового архіву.

По камеральній лабораторії (Н. П. Амбургер) опрацьовано 24 074 предмети археологічних матеріалів та розпочато загальне впорядкування фондів.

Значна робота проведена в фотолабораторії інституту (С. Я. Папер). Протягом року виготовлено 2455 негативів і 5504 позитиви з археологічних матеріалів та процесів дослідження пам'яток під час експедицій.
